

H.C. ANDERSEN   MARTIN ANDERSEN NEXØ   ANDERS ARREBO

Det danske Sprog- og Litteraturselskab

BJØRNSTJERNE BJØRNSEN   STEEN STEENSEN BLICHER

Præsentationshæfte 16, april 1987

OLE BORCH   ANDERS BORDING   TYCHO BRAHE

GEORG BRANDES   H.A. BRORSON

SOPHUS CLAUSSEN   DANSKE DOMME

JOHS. EWALD   CHR. FALSTER

DANSKE KLASSIKERE   DIPLOMATARIUM DANICUM

GAMMELDANSK ORDBOG   N.F.S. GRUNDTVIG

HOLBERG-ORDBOG   J. P. JACOBSEN   SØREN KIERKEGAARD

THOMAS KINGO   KØBSTAD-, KIRKE- OG LANDSKABSLOVE

LEONORA CHRISTINA   J. N. MADVIG   CHRISTIAN MOLBECH

D. G. MONRAD   J. P. MYNSTER   POUL MARTIN MØLLER

ORDBOG OVER DET DANSKE SPROG   ORDSPROG

DSL'S BOGUDSTYR GENNEM 75 ÅR

CORPUS PHILOSOPHORUM   RASMUS RASK   SAXO

Af Erik Dal

HANS CHRISTENSEN STHEN   ANDERS SUNESEN

HANS THOMISSØN   A. S. VEDEL   DANSKE VISER 1530-1630

CHRISTIAN WINTHER   JACOB WORM   OLE WORM

C. A. Reitzels Forlag A-S

ADAM OEHLENSCHLÄGER   EMIL AARSTRUP

DSL's bogudstyr gennem 75 år

A F E R I K D A L

Det var den endnu ikke 30-årige filolog dr. phil. *Lis Jacobsen* f. Rubin, der den 29. april 1911 nåede et af sit lange livs mange mål: stiftelsen af et selskab til udgivelse af vort lands litterære og sproglige hovedværker i videnskabelige standardudgaver. Bag sig havde hun Carlsbergfonds-direktionens stærke og kort efter ledende medlem, historikeren professor *Kristian Erslev*. Ved siden af sig den senere overbibliotekar *Carl S. Petersen* fra Det kongelige Bibliotek. Omkring sig en snes stiftende medlemmer, mest unge, radikale og ikke-universitetsansatte. Og foran sig en stort og klogt tænkt liste over ønskelige udgaver: landskabslove, middelalderlige bønnebøger, adelsviser fra 16. og 17. århundrede, Christian III's Bibel, samlede skrifter af Anders Bording, Søren Terkelsen, Thomas Kingo og Johannes Ewald samt gamle danske metrikere, grammatikere og ordbogsforfattere.

DSL har siden – delvis dog først i 1980'erne – nået næsten alt dette og meget andet til; det meget brogede 'jubilæumsselskab' essaybindet *Fra Nexø til Saxo* blev netop vor titel nr. 150, og 'titel' vil her sige alt fra små enkeltbind til *Ordbog over det danske Sprog* i 28 bind (1918-56, trykt hos Thiele, senere hos Bianco Luno) og hovedudgaven af middelalderdokumenter: *Diplomatarium Danicum* med oversættelsen *Danmarks Riges Breve* (1938ff, begge trykt hos Fr. Bagges kgl. Hofbogtrykkeri). Tilfældigvis har de to parallelle udgaver netop nu passeret hver 28 bind, men de lever i øvrigt efter spejdermottoet 'aldrig færdig – altid på vej', så sandt som hvert tykt bind 'nu' i slutningen af 14. århundrede kræver to års arbejde og højst dækker fem-seks år.

Lis Jacobsen var Selskabets formand i 20 år og afløstes af Carl S. Selv fik hun i 1931 en nyoprettet og lønnet administratorstilling, i

hvilken hun afløstes af personalhistorikeren dr. Albert Fabritius 1951-74 og derefter af undertegnede. En såkaldt niche!

Om Selskabets struktur og finanser i øvrigt kun dette: det er selvejende og består af et halvt hundrede aktive forskere inden for sine fagområder, der vil fremgå af det følgende. Det vælger en bestyrelse, hvis formand for tiden er universitetslektor *Iver Kjær*, en juridisk konsulent, p.t. dommer *Niels Ehrenreich*, og en administrator. Et årsmøde godkender forslag til nye udgaver og deres medarbejdere, men hverken forslag eller medarbejdere behøver at komme fra medlemskredsen. Administrator med fuldmægtig og sekretær samarbejder med udgivere, bogtrykkere og bevillingsmyndigheder, og af sidstnævnte er tre hvert år uundværlige: Kulturministeriet, Carlsbergfondet og Statens Humanistiske Forskningsråd. På ethvert tidspunkt spilles med 30-40 bolde, udgaver, men de *er* ikke alle i luften hele tiden.

Når der er mening i at skrive i *Bogvennen* om DSLs bogudstyr, hænger det sammen med to ting. Mest iøjnefaldende er det, at man udgiver tekster af yderst forskellig alder, principielt alt yngre end runetiden, og ligeså forskellig art; desuden at nogle tekster absolut kun er for specialister, mens andre søger og ofte finder et bredere publikum. Teksternes skiftende alder peger i retning af hvad englænderne kalder 'allusive typography', altså en typografi, som uden stilimitation dog giver den bogvante læser bevidste og ubevidste associationer til bøger fra teksternes egen tid. Og de vanskelige opgaver kalder på en funktionel og økonomisk løsning, afpasset efter skiftende tekniske muligheder; desværre må de forskellige løsninger af redaktionelle enkeltproblemer her lades uomtalte. Både tunge og lettere sager bør naturligvis være læservenlige, fungere som den ofte omtalte 'usynlige rude' mellem læser og indhold. I det følgende vil der af pladshensyn og læserinteresse især blive set på udgavernes almindelige typografiske karakter. Og bogtrykkernavnene vil for en gangs skyld træde i stedet for navnene på de udgivere og redaktører, der har siddet i år eller årtier med de forskellige opgaver. Alle data findes i *Skrifter 1911-1971* (1971) og *Bøger - Planer - Mennesker* (1986).

H^r DE ECLIPSI LVNÆ ANNI 1573.
MENSE DECEMBRJ.

5 **R**TSI quotidianvs motvs Solis, Lunæ, & cœterorum Plan-
netarum, debitis instrumentis obseruatus, Astronomicæ
artis infallibilem non obscure probet certitudinem: tamen
maxime euident & illustre Artis encomium in prædic-
tionibus Eclipsium Solarium & Lunarium conspicitur.
10 Hæc enim ab omnibus, etiam huius Scientiæ imperitis,
cerni possunt: et ante plurimos annos prædictæ, non solum tempus
indicatum, sed etiam quantitatem obscurationis obseruant. Quamuis
15 nonnunquam fiat, vt calculus Tabularum nonnihil differre ab appa-
rentijs deliquorum per instrumenta, diligenti facta obseruatione, ani-
maduertatur: id tamen in tam difficili & ardua Scientia veniam me-
retur. Pauci enim sunt qui hæc studia tractant; pauciores qui recte &
20 debito modo excolunt; vt admirabilius videri possit, totam doctrinam
de motibus siderum non profus interijße, quam quod nonnulla appa-
rentijs cœlestibus non exquisite respondeant. Inter omnes autem cano-
nes cœlestium motuum, nulli exactius cœlo congruunt, quam Pru-
tenici Erasmi Reinholdi, qui fundamento Copernici innituntur. Al-
25 phonini enim plurimum in motu tam Luminarium quam cœterorum
Planetarum, & fixarum etiam Stellarum, ab obseruationibus dissen-
tiant. Cum itaque hoc anno ingens obscuratio Lunæ, mense Decembri,
in Plenilunio diei octauæ contingat; non abs re duxi, si totum eius cal-
culum, qualem Tabulæ Prutenicæ exhibent, hic subiungam; adiectis
25 etiam temporibus Alphoninæ & Purbachianæ rationis; tum etiam
propriæ, quam in motu Luminarium habemus, obseruationis. ||

H^r CALCVLVS HVIVS DELIQVII LVNARIS EX TABVLIS
CÆLESTIUM MOTUUM PRUTENICIS REINHOLDI.

Pro tempore mediæ Oppositionis eiusque motibus medijs.

30 **T**EMPUS propositum, ad quod Lunæ Eclipsis indaganda erit, est an-
norum a Christo nato completorum 1572. cum Mense insuper No-
uembri. Respondent autem huic tempori ex tabella æqualium motuum
Tempus. Dies 36. Hor: 1. Minu: 56. Sec: 19. Canonion autem reuolu-
tionum proxime maius Plenilunio correspondens, exhibet Dies 44.
35 Horas 7. Min: 6. Secund: 5. a quo, priori sublato, innotescit tempus
verum mediæ oppositionis, quod est eiusmodi.

DECEMBRIS	Di.	Ho.	Min.	Sec.
	8	5	9	46.

Medij

Den side af århundredskiftets dekorative og kunsthåndværksmæssige bestræbelser i bogtrykket, der vender mod jugendstil og art nouveau, var anno 1911 næsten afviklet. Den havde i Danmark spillet en begrænset rolle, fordi Hendriksen- og Morris-bølgen var kommet den i forkøbet. Smagen for det bastante i typografi og bind synes at have forenet DSLs ledere, den elegante lille filolog og den solide bibliotekar, hvis Holberg-udgave skal have fået sin berygtede fysiske størrelse og vægt, fordi en bog skulle være til at holde med begge hænder og støtte på maven. Begges bogsamlinger rummede mange bastante bind fra Petersen & Petersen eller ligesindede, gerne to-tre bind i ét.

Senere prægedes DSLs bøger af *R. Paulli*, bibliotekar i og 1938-55 leder af Det kongelige Biblioteks Danske afdeling. Hans grundfæstede viden om danske bøgernes indhold og form gjorde ham til en naturlig ankermand – i mange år beskedent betalt fast konsulent – for Selskabet; han havde virket for det praktisk talt fra første færd. Men herved styrkedes Hendriksen-traditionen, for Paulli var beslægtet og bekendt med xylograf F. Hendriksen og venskabeligt forbundet med hans sønner og efterfølgere, som var hans jævnaldrende næstsøskendebørn. Fhv. rigsbibliotekar Palle Birkelunds artikel om dr. Paulli i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., giver et fint billede af denne sjældne personlighed.

Det nye selskab spillede stort ud med sigte på både udkanten og midten af sit store område: med støtte af industrimanden G. A. Hagemann tog man nemlig fat på *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630* (1-7, 1912-31, Nielsen & Lydiche, optryk 1978-79), en nødvendig videreførelse af det andetsteds udkomne standardværk *Danmarks gamle Folkeviser*, og på *Tychonis Brahe Dani Opera Omnia* (I-XV, 1913-29, sst.), til dato Selskabets mest pompøse værk. Dette er nu i sin orden, for Tychos egne udgaver var i udstyr en renæssancefyrste værdige, og der kan næppe indvendes noget mod, at DSL benyttede en massiv modeskrift: Genzsch & Heyses Plantin, der også – mindre stilrigtigt – ses i *Johannes Ewalds Samlede Skrifter* (1-6, 1914-24, sst., optryk 1969). At skriften og dens navn ville få en anden 'renæssancefyrste', Christoffel Plantijn i Antwerpen, til at vende sig i sin grav, er en sag for sig, men

Den første Bog.

Daæ kødelig lyst min trost her faar/
Jeg ynster bannem ont alt hvor hand gaar.
Der først tiluolte at ieg skulde saa/
Alt mod min vilge i Claasfer gaar.

For det andet/ skal her merckis denne Kaffuis Lygletz/ 5
skalkhed oc ondskaff som han her bruger i det at han tog
den Vey som løb til Claasferes aleniste at han kunde faa
nogne Gess eller Høns/ huilcken list oc wtrostloff han me-
stelige bejrecker faar sin Scrifftefader/ i det at han siger LXXV
sig at løse oc bede gaar for Hønsenis oc Gessenis stalle. 10
Alt læger man Diffsen Pater nosster/ han siger alligeuel
Lam Lam/ Saa gaar det oc her mer Kaffuis/ han kan
icke forlade sine liffige oc onde rycke. Thi buor til ic Menn-
iske er tilbøyelige/ eller huad det aff Naturen er tilbødt oc
sticker det gør samme Menniske/ oc lader sig der vdi intet 15
forbinder/ Oc gjorde man bannem end mod sigte besynder-
lig modstand/ da hjælper det dog icke. Oc der vdooffuer fan
Menniskelig Nature saa kaastelige oc mestelige gøre sin
endssyding vdi al ting/ oc vil icke haffue renæe faar Menn-
nissen/ Thi de befræct dem faar skam/ end dog at de vel 20
selffue vide/ oc icke heller kunde nete at de ic haffue vræt.

Sridanck Siger.

Alt krøbe en skalk i Sabel oc maar/
Hand er dog en skalk ebuor hand gaar.

Mangen Synderer scriffter sine Synder oc annamer 25
Plet oc Hødt/ men hans Synd angter bannem intet vdooff
biæret/ men haffue end nu lyst oc behagelighed der vdiin-
den. Den samme annamer icke synderis forlabelse/ oc for
icke heller euig glæbe oc salighed/ Thi han saa sig til bage
effter Synden/ som Michel saa her effter Hønsene. Oc om 30
Lucæ 9. faadanne siger Christus/ Hvo som legger sin haand paa
i Guds Rige ic.

162

Det

Den første Bog.

Det XIX. Capitel.

Suorledis at Michel kom i Kongens Gaard
oc neyde faare ydmuyelige/ oc finder der faar
sig sine vedder Parer/ som bannem baardelige
haffde betlagit.

Der Budskaff fom i Kongens Gaar/
Alt Michel der nu kommen vaar. ||
Alle de der vaare baade hine oc der/
Løbe fast at de maatte Michel see.
Der vaare icke mange samme gong/
Alt Michel haffde ey gjort dem forfang.
Der trycte bannem dog vare lidet vort/
Thi

Kaffuis trostder sig
selff/ oc lader sig

21*

163

En Ræffue Bog. I 1915. Thiele.

det var som bekendt Kelmescott Press' kraftige og ikke Doves Press' slanke version af de gamle forbilleder, der skabte mode for vore tyske skriftleverandørers endnu grovere snit af renæssanceskrifter. Fedme er ikke det samme som styrke, skriver *Kristian Kongstad* i en af sine glimrende oversigter over dansk boghåndværk i *Aar bog for Bogvenner*, hvor DSLs arbejder er under stadigt kritisk opsyn, fordi kronikøren finder, at de svære tekster bliver endnu sværere pga. skriftvalget, og ser en modsætning mellem den fornemme udførelse og det begrænsede publikum.

Mere betænkelig var brugen af Halvfed Schwabacher til de gamle viser (med Plantin til redaktionel tekst). Ser vi på flyvebladstryk af viser – de ældste bevarede desværre ikke ældre end 1570erne – så er de faktisk altid sat med fraktur, og det samme gælder forlæggene

for *Danske Folkebøger fra 16. og 17. Aarhundrede* (1-14, 1915-36, sst.). Disse godt eller dårligt udførte folkelige tryks fremtræden og skrift svarede slet ikke til udgaven, og Halvfed Schwabacher var i sig selv ingen smuk eller stilsikker nydannelse. Langt smukkere var to skrifter, som Genzsch & Heyse erhvervede fra det nedlagte Lampe'ske skriftstøberi i Hamburg: Alte Fraktur (senere kaldet Leibniz Fraktur) og en mere elegant schwabacher. De bruges sammen med stort held i *C. F. Wadskiærs Udvalgte Danske Vers* (1915, Thiele) og frakturen i perfekt balance med Romersk Antikva og kursiv i *Danske Grammatikere* (1-6, 1915-29, Thiele, optryk 1979); men også denne udgave ligner Kong Salomon, når den stilles ved siden af de små gamle Jørgen Hattemager'e.

Fornemst af disse markeret gamle værker, og svært at stå for, var *En Ræffue Bog* (1-2, 1915-23, sst.), sat med flere grader af den elegantere schwabacher og prydet med træsnit, men her har man også en statelig og illustreret gammel Rævebog som umiddelbart forbillede. Xylograf Hendriksen har nok ikke mindst haft denne bog i tankerne, når han i årsberetningen for Forening for Boghaandværk og Fagskolen for Boghaandværk 1916-17 skriver: »at vi midt i alt vort tarvelige Bogmageri har den Lykke at besidde det i de senere Aar virkende 'Danske Sprog- og Litteraturselskab', der i sine Bøger holder god Tradition og omsorgsfuldt Arbejde i Hævd, er dog et Lyspunkt, vi ikke bør glemme.«

Slap var derimod brugen af en lille, stærkt skudt fraktur til *Steen Steensen Blichers Samlede Skrifter* (1-33, 1920-34, Thiele), og dog findes der prøvesider af lignende art til det næste værk, *Emil Aarestrups Samlede Skrifter* (1-5, 1922-25, Aarhus Stiftsbogtrykkerie, optryk 1976); de blev sat og trykt med antikva, ikke godt arbejde, og *J. P. Jacobsens Samlede Værker* (1-5, 1924-29, Gyldendals Forlags-trykkeri) er smukkere tilrettelagt, men teknisk også jævn.

Dobbelt betænkelig var den historiserende stil ud fra læseligheds-synspunkt - og pudsig, når et nyt selskab begyndte i reaktion mod to gamle, der aldrig havde brugt fraktur! Allerede den gang kunne man (Kongstad) nemlig med rette sige, at typografien hæmmede læseligheden. Og ganske vist er det i dag umuligt at tage universitetsstuderende, typografer og bibliotekarer alvorligt, når de afviser

'krøllede bogstaver', men indrømmes må det dog, at DSL her valgte sorte skrifter, der var uvante og delvis sværere end fraktur, og det på en tid hvor frakturprocenten i danske bøger var på vej fra fem mod nul. De blev tilmed sat kompres (uden linjeafstand) og knebent (med små ordmellemlum, hvad der er i sin orden).

Sidst bruges fraktur i en lille bog fra 1933, bortset selvfølgelig fra facsimileudgaver, hvoraf disse år bringer de første og prægtigste: *Christian III's Bibel* (1928), *Hans Thomissøns Psalmebog* (1933) og værker af *Hans Tausen*, trykt på specialpapir hos Oscar Brandstetter i Leipzig.

Fra 1933 påbegyndte Forening for Boghaandværk sin udvælgelse af 'Aarets bedste Bøger', og her havde man blik for de fleste af DSLs værker fra de følgende år. At de bliver udvalgt, er unægtelig ikke blot et udtryk for deres typografiske kvalitet, men også for at årtiet som ofte påpeget ikke havde mange virkelig veludførte bøger. Nu er talen gennemgående om tekster fra vor Guldalder, og R. Paulli, hvem man tør tilskrive udformningen, lader sig påvirke af den sprøde nyklassiske bølge omkring 1920. *J. P. Mynsters Visitatsdagbøger* (1-2, 1937, Bagge) er næsten 'Liselund-agtig': en almindelig grad af Didot er skudt op til 14 punkt, altså en nyklassisk skrift med de i forhold til renæssanceskrifterne højere storbogstaver, større kontrast mellem kraftige og mindre kraftige linjer og symmetriske O-former. En større grad, 10 punkt Walbaum, men pompøst skudt til 15 punkt, bruges til *Rasmus Rask: Udvalgte Afhandlinger* (1-3, 1932-35, Bianco Luno) med et meget gennearbejdet, næsten filigranagtigt titelblad. (Almindelige bøger vil ofte have 10 punkt skrift med 2 punkt skydning, denne artikel er dog 12/13.)

En helt anden vej - dog ikke vejen til nogen rekord i letlæselighed - går Paulli i *H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin* (1-6, 1933-37, Bagge). Datidens brevpapir i kvartformat er inspirationskilden, med brede og tætte linjer af Monotype Baskerville 12/14 med kneben sats. Dr. Paulli fortalte engang, at indplacering af et enkelt glemt komma havde kostet ni linjers omsætning på grund af de små ordmellemlum. Typografien var imidlertid foregrebet i en af årtiets prægtigste danske bøger, omend på latin: *Saxonis Gesta Danorum* (1931, Bagge) i stor kvart - efter sigende

belønnet med en pris af Monotype Corporation. Den senere påfølgende tospaltede ordbog er omtalt i katalogen over udvalgt bogarbejde for 1957, men udsendt hæftevis fra 1935. De bøger kan lægges ved siden af enhver af de gamle folioudgaver af Saxo fra 1514 ff.

Udvalgt blev også et bind af *Thomas Kingos Samlede Skrifter* (1-7, 1939-75, Bianco Luno, optryk 1975); det var selvfølgelig ikke sat med nyklassiske skrifter. Udgaven er gennemarbejdet med alle fornødne grader af den 'rigtige' Plantin, Monotype Corporation's, og er flere gange efterlignet i og uden for DSL. Her som ellers gengav man helst titelblade o. lign. i facsimile; men mange digte findes kun i håndskrift, og de indviklede titler blev da sat op i nogenlunde værdig efterligning af barokstil.

Som 'allusive typography' er det dog en anden udgave, der tager prisen: *Skrifter af Paulus Helie* (1-7, 1932-48, Nordlunde), som i et bredt format sat med 12 punkt Caslon kompres og langt større klummetitler i kursiv virkelig minder om reformationstidens typografi, skønt antikva til dansk jo er yngre og skriften endnu yngre.

I 1930'erne gjorde Selskabet også forberedelser til sin førnævnte enorme dobbeltudgave af middelalderlige diplomer, dvs. retsstiftende dokumenter fra internationale traktater til private testamenter. Lis Jacobsens forbrug af prøvesider, titelopsætninger og korrekturer vækker i al almindelighed gysen i dag og har sikkert ofte gjort det samme dengang, og til *Diplomatarium Danicum* er der sagnagtigt mange forarbejder. Man endte med Monotype Didot hos Bagge med 11 punkt skudt 3 (11/14), men med behov for en lang række andre grader end brødskriften. Bestemmende var vel det monumentale ved skriften og muligvis en tradition fra store kildeudgaver fra 19. århundrede; resultatet blev prægtigt, og det gjorde ondt at skifte til fotosats Times, da Didot ikke var overkommelig at anskaffe i 'ny teknik'. Diplomatariet er omtalt i *Bogvennen* 1968-70 s. 202-06 i artikelserien Monumenta Typographica og blev da også 'udvalgt', ligesom oversættelsen *Danmarks Riges Breve* (mindre format og en mere uformel skrift, Baskerville).

Derimod gik *Danmarks gamle Landskabslove* (1-8, 1933-61, Bagge, Egmont H. Petersen) upåagtet hen. Enhver kan se, at udgaven ikke er særlig *smuk*, men taler man om *godt bogarbejde*, så er

haffve, tha maa thet icke være andett, endt thet som nw sagt er.

Men nw wele wij høre hwadt wore messedræbere haffve her emodt att siige.

¶ Første bewiising som messedræbere haffve emodt Christendoms messijs, amjndelige offijr.

Psal. 50.
Ro. 12.
Philip. 4.
Pe. 2.
Then ny lows offijr, er icke andet, endt legoms twang, oc syndig begerings trengsill, Gudslike bøner, almyse, oc saadant slag gode gierninger theris liige.

¶ Swar.

Mal. 2.
Desse offijr att offre, ere bwden och befalede alle mennischir, bode ij thet gamble och ny Testamentt, huar vdaff alle prophetar och theris bøger ere fwlde. Icke kwnne heller saadane offijr giøre then prophetic fyllist som staar Malachie ij thet første, och siger att Herrin scall offrijs paa alle steder, fra øster och till vester eett reentt offijr.

¶ Fordi messedræbere selfwe tilstaa, at være seg anthen legoms twang, bøner, almysser eller andre gierninger, tha ere the alle wrene. Oc mange siige endt meer, att inghen gierning er saa godt, att hun [M3a] er iw een dødelig syndt. Men er hwn wreen oc een dødelig syndt, hwore kandt hwn tha være Gudt eett reentt oc behaffueligt offijr?

qui praesens est et illi qui in Dacia est mittendo litteras ad ipsum — similiter tertia persona potest esse indifferenter praesens et absens: ideo omne nomen ratione sui finis est secundae vel tertiae personae, non autem primae.

90. Et ne credas hanc causam finalem esse finem, scias quod modus significandi essentialis nominis huius bene concordat, quia ab hac acceptus est. Ex praedictis patet quae et quot sint accidentia nominis et qui sint modi essentialis et qui accidentales nominis. Et haec de modis significandi nominis dicta sufficient. ||

CAPUT XXIX

Quomodo pronomen dividitur in modum relationis et demonstrationis.

278va 91. Pronomen significat per modum habitus et quietis, id est per modum substantiae necesse ut dictum est. Et hic est modus significandi per quem omne pronomen est pronomen. Et notandum quod sicut modus significandi per modum communis et modus significandi per modum appropriati evacuant totum quicquid est in modo significandi essentiali generali nominis, et sicut ipsi sunt modi essentialis speciales respectu sui modi generalis, eodem modo demonstratio et relatio evacuant totum modum significandi essentialis generalem pronominis, et similiter essentialis et speciales sunt respectu sui modi generalis. Unde sciendum quid sit demonstratio et quid relatio.

CAPUT XXX

De modo significandi demonstrationis.

92. Demonstratio est modus notificationis sive demonstrantis rem sub maxima certitudine scilicet ut praesens est. Quod patet in Dacia Anglia V₁UV₁WS₁EBTN₁ F₁aculis S₁ H₁asia M₁ dacia F₁ i₁ fictam sed add. ES₁RM₁L₁ 7 hae] hoc ES₁RM₁V₁M₁L₁ ipso UB causa add. N. 8 nominis] aequivoce add. U. 9 nominis] ad praesens add. V₁UV₁N₁ pro praesenti add. M₁.

14 quietis] solum add. M₁ et indeterminatas apprehensionis add. N. 16 significandi] verum add. U₁ verum add. V₁N. 18 nominis] quia nihil dimittit add. S₁V₁.

15 GL 13,13. Philolanus Instit. gram. XII c. 3 n. 15 (ed. M. Heitz I 585, 32-586, 1): solam enim substantiam, non etiam qualitatem significant pronomena.

Skrifter af Paulus Helie. IV 1934. Nordlunde.
Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi. IV 1961. Bagge.

det jo ofte de tungtlastede flerdobbelte noteapparater osv., der har krævet den virkelige indsats af tilrettelægger og trykkeri. Et synspunkt det ikke altid har været let at få igennem i komiteen.

I de følgende årtier nedlagdes selvsagt meget arbejde i at videreføre de påbegyndte storværker; læseren vil have bemærket, at der undertiden er lovlig langt til enden af dem. Linotype'n meldte sig, også i den store ordbog, og af skrifter benyttedes gentagne gange Didot (i mindre grader svær at læse), Baskerville-varianter (blåt der altid er slidt) og Engelsk Antikva (hvorfor dog?) til et par bindstærke og indviklede middelaldersager fra Bagge, nemlig *Middelalderens danske Bønnebøger* (1-5, 1946-82) og *Corpus Philosophorum Danico-*

rum *Medii Aevi* (1ff, 1955ff), planlagt til 15 bind. Hertil sluttede sig den Lundensiske klosterregel *Consuetudines Lundenses* (1978), hvor noget så uvanligt som et femdobbelte noteapparat måtte leveres trykkeriet opklæbet.

En væsentlig del af titlerne var imidlertid brevsamlinger af digtere og andre kunstnere fra 19. århundrede, typografisk ret enkle opgaver. De anlagdes efterhånden beskednere i skriftstørrelse og navnlig linjemellemrum. Særpræget iblandt dem var *Martin Andersen Nexøs Breve* (1-3, 1969-72), fordi Vald. Pedersen satte dem på meget hvidt papir med sin yndlingskrift, den mørke Trump. *Breve fra og til Christian Winther* (1-4, 1972, Krohn) var den første af snart fire sådanne udgaver, sat med den nye skrift Aldus og holdt i billigbogsformat; udgiverveteranen Morten Borup og den nye administrator var uafhængigt af hinanden nået til dette ønske – det er jo bøger, der ofte læses andetsteds end ved skrivebordet. Aldus var og er en god og læselig moderne skrift, men egentlig netop ikke af guldaldertidspræg, som navnet også viser.

Senere har Krohn udført endnu en stor opgave med Aldus *i bly*, i dette tilfælde tilrettelagt af Austin Grandjean for Gyldendal: *Sophus Claussens Lyrik* (1-9:2, 1982-84). Her føres en udvikling til enden: På petitesser nær er værket gennemført i en og samme grad og skydning. Det er svært at finde noter med brødskrift naturlige, selvom man ikke dyrker forgængernes uhyre differentierede valg af skriftgrader; men til en industrialiseret produktion svarer det jo godt, og udgaven er i samsvar hermed udført som beskårne paperbacks – ikke noget med finkulturel bogopsprætning til firsernes mest omtalte klassiker!

Ellers har omstillingen til fotosats naturligvis præget det forløbne tiårs udgaver. Simplest ses overgangen ved sammenligning mellem de to første af *DSLs Præsentationshæfter*, småskrifter, der siden 1975 belyser enkeltudgaver eller værkgrupper. De to omtalte, af Erik Dal om Selskabet og af Herluf Nielsen om Diplomatariet, er begge sat hos Poul Kristensen i Herning med vor yndlingskrift Janson 10/13, men jeg måtte se på nummer 2 mere end én gang, før jeg forstod, at de var 'ens'; de ligner meget godt henholdsvis Kelm-scott og Doves, jfr. ovenfor! Krohn slap godt fra overgangen fra Pa-

Parabolarum

De littera R.

910 916

Raro fit altera manciō: p̄tura veterana.
Siedlen et hūste bede.
P̄tura i. gubernatio p̄toris & gurgis p̄fectur
a fit raro melior altera. i. si fiat alterius amicus &
innoctat singulis amicit: veterana. i. q̄ fit vetus
& cōtinuat: q̄a p̄toris veteres sunt iā fatiatino
q̄i sunt semp̄ lamehct: vñ quidā vicrolus q̄ m̄
f̄is toqueballōdū vñ m̄f̄as m̄f̄as a aboret: re
clama utrah̄ quid fecit frater: venit nou q̄ ad offa v̄p̄ crugit me: me
lius igitur reliquies veteres iam fatutas. P̄toris vetus p̄fectus meli
us fit iura q̄ nouus.

911 917

Raro solet pronus impetus esse bonus.
Siedlen et rabe god.
Impetus pronus. i. f̄s̄m̄v̄t ad quē quis inclinat us: solet raro esse bo
nus: quia cum sit expert̄ consilij proximis est p̄mittentia.

912 918

Raro canunt ficta veterana poemata dicta.
Gumbt̄ m̄nd̄s fagn̄ et f̄s̄den d̄f̄and̄.
Poemata. i. carmina aut canit̄: q̄a poetarū: veterana. i. antiq̄ua: ce
nunt raro dicta f̄c̄ia. i. mendacit̄a antiq̄ua dicta sunt f̄c̄e vera: nec po
t̄r̄ m̄mendatū diu celebrari aut credi.

913 919

Raro mouens ictus plangit canis ossibus ictus.
Siedlen got̄ h̄nd̄ aff̄ becn̄f̄ f̄aḡ.
Canis mouens ictus. i. apertur̄ oris: raro pl̄ḡit. i. cōsequitur clamitan
d̄o i. i. i. si fit ictus aut percussus: ossibus: quia solet r̄s̄ q̄ tacet.

914 920

Raro lupulenti p̄bentur fercula ventri.
Siedlen kommet liggende bliff̄ mad̄ i m̄b̄nd̄.
Fercula. i. cibaria: nutrimenta: p̄bentur raro d̄m̄t̄ lupi lent̄i. i. pigri &
ocul̄: quod etiā de homin̄e i. & pigro verum est.

915 921

Raro solet fieri bona fatidice mulieri.
Siedlen f̄nḡer̄ f̄aah̄one god̄ f̄act̄f̄e.
Bona solent raro fieri mulieri fatidice. i. diuinanti & p̄phet̄: p̄nt̄i aut
quia mulier fremala prognosticat: aut quia vera diem odio habetur.

916 925

Remino in cella manus est plus munere bella.
Den giff̄er̄ m̄d̄i d̄er̄ m̄n̄i faam̄art̄.
Manus minor re. i. par̄t̄ lent̄i: cella. i. loco angusto vt̄ in domo par̄ta &
plus bella. i. p̄k̄ch̄tor̄ m̄n̄re. i. par̄t̄ m̄n̄us: quia f̄p̄e lib̄t̄ur̄ dat̄.

910 sec] der seic

320

XI

Billedgalleriet. Linchkeschen Bade. »Das grüne Gewölbe.
Rustkammer. Udflugt til det sachsiske Schweiz. Pillnitz.
Liebethaler Grund. Lohmen. Ottowalder Grund. Amor
som fører. Bastej. Ulvesvælgæt. Hoherstein. Kuhstall.

Med Dahl, vor danske Gesandt og de to unge Nordmænd, gik jeg nu op paa Billedgalleriet. I nogle Værelser laae Malerier langs ud af Gulvet, men i de fleste vare de alt ordnede og ophængte. Hvilken Masse af Kunstværker! det ene Billede fortrængte det andet, kun det enkelte, blev tilbage i Erindringen. Det er virkelig formeget Godt paa engang, og efterlader derfor, ligesom et Slags andelig Slaphed; om trent, som naar man læser for mange Aphorismer paa engang af Seneca, Jean Paul eller Rochefoucauld.

Hvad skal jeg omtale først af de store Enkeltheder, der gjorde det dybeste Indtryk paa mig? Dog, kan der være Spørgsmaal! *Raphael's Madonna*. Jeg gjennefm̄oi Værelserne for at finde dette Billede, og da jeg stod foran det — frapperede det mig slet ikke. Det var mig et venligt Qvinde-Ansig, men ikke skjønnere, end jeg ofte havde seet lignende. Et dette det Verdens berømte Billede, tænkte jeg, og vilde overraskes ved at see det, men det blev mig dog det samme. Det forekom mig endogsaa, at flere Madonnabilleder, flere qvindelige Ansigter her paa Galleriet, vare mig langt smukkere; jeg gik nu tilbage til disse, — men da faldt Sløret mig fra Ømøene, de vare mig nu maledede Menneskeansigter, thi jeg havde seet det Guddommelige selv. Jeg traadte atter hen for hende, og nu først folte jeg det uendelige Sande og Hellige i dette Billede. Der er Intet der frapperer, Intet der blænder, men jo opmærksommere man betragter hende og Jesubarnet, jo guddommeligere blive de. Et saa overjordisk, barnligt Ansigt, sier ingen Qvinde, og dog er det den rene Natur. Det forekom mig som ethvert fromt, uskyldigt Pigeansigt, havde nogen Lighed med dette, men at dette var Idealet, hvorefter de andre stræbte. Ikke Kjærlighed, men Tilbedelse vakte dette Blik. Nu blev det mig klart, hvorledes den fornuftige Catholik kan knele for et Billede. Det er ikke Farver-

92

Danmarks gamle Ordsprog. I:1 1979. Peder Låle 1515. Poul Kristensen.
Danske Klassikere. H. C. Andersen: Skygge billeder. 1986. Borgen.

latino til fotosats Paladium i *Danske Domme 1375-1662* (1-8, 1978 ff, 8 i produktion), men Didot og Engelsk til andre opgaver måtte vi undvære. De to andre af de tre store værker fra de seneste år begyndte i fotosats: *Holberg-Ordbog* efter mange tekniske overvejelser og prøver med Baskerville hos P. J. Schmidt i Vojens og *Danmarks gamle Ordsprog* (1977ff) med Janson hos Poul Kristensen.

Sidstnævnte værk er den første asymmetrisk anlagte DSL-udgave, ikke fordi ungdommens begejstring over 1920ernes teoretikere nu endelig skulle have en chance, men fordi nummererede korte udsagn i forvejen markerer kolumnens forkant så stærkt, at man fristes til at drage konsekvensen. Vi havde da også fornøjelsen at se det

først udgivne bind blandt halvfyrdsernes DSL-udvælgelser, med pæne ord om en vanskelig opgaves løsning.

Decideret 'allusive typography' har spillet en mindre rolle, men har vist sig direkte funktionel i to nye arbejder, begge fra Poul Kristensen: *Christian Falsters Satirer, 1720-42* (1-2, 1982) og *Anders Bordings Digte* (1984, senere er udkommet digtcommentaren samt hans *Danske Mercurius* i facsimile). Satirerne er i datidens stil sat med en stor grad, tre ottelinjede vers på ganske små sider, og man opdager hurtigt, at dette er den rationelle løsning, medmindre man vil puste de elegante vers op til stort format med to spalter og lille skrift; altså Janson 11/13 imellem lommebogsformat og pocketbookformat. Og Bording-udgaven 1735, den eneste samlede til dato, er i datidens brede kvartformat og veksler fra digt til digt mellem spaltebredde til de smalle vers og kolumnebredde til de brede alexandriner-vers – enkelt og økonomisk, og vi har gjort ligeså med Garamond 10/12, dog 11 punkt til fremhævede enkeltord efter datidens ugenerte praksis. De store indviklede overskrifter er tonet ned til en mellemting mellem vor Kingo-udgaves udfoldelse og vor meget enstonige udgave af *Anders Arrebos Samlede Skrifter* (1-5, 1965-84, Baskerville fra Bianco Luno) – ak om den var blevet sat som en bevaret, imponerende prøveside fra Lis Jacobsens tid!

Om det lærde Selskab aldrig har hørt om alternative og billiggørende tekniske fremgangsmåder? Jo vist, og vi er heller ikke for fine til at bruge dem! Men det er en kendsgerning, at vore udgaver ofte er frugt ikke blot af årtiers arbejde, men også af endnu længere tids-rums ønsker, og at nogle af dem er reprintet i de senere år, mens ingen af dem er under mistanke for at burde gøres om. I udgaver med meget langsigtet brugsværdi er det rimeligt at tilsigte den bedste grafiske fremtræden, den bedste funktion, ikke *skønt* man bruger privat og offentligt betroede midler dertil, men *fordi* –.

Udover oplag på et halvt hundrede dupligerede sæt af visse arbejdsmaterialer, herunder den mægtige *Registrant over N. F. S. Grundtvigs papirer* (1-30, 1957-64), har vi for nogle år siden udsendt fire parallelle tekster af middelalderteksten *Jon Præst* (1978), meget dygtigt maskinskrevet af Statens Indkøb og for overblikkets

Anders Sunesen
HEXAËMERON

gengivet på danske vers af

H. D. SCHEPELERN

Med en efterskrift af oversætteren og
Jørgen Pedersen

Det danske Sprog- og Litteraturselskab
G.E.C Gads Forlag
København M.C.M.LXXXV

NIENDE SANG

Domfældt med Rette vor Stamfaders Kød til Fordærvelsen hjemfaldt,
Da det fordærvede Kød tog sig Ret til at kæmpe mod Aanden,
Undlod som Tjener at følge det Bud, der af Herren var paalagt,
'Trosdød' som Skabning sin Skaber i Strid med den givne Befaling.
Dette Fordærv i det nyskabte Kød er Forklaring og Aarsag
Til, at i Menneskers Kød bliver tændt som en flammende Vellyst,
Driften i Kødets, naar Kød vil paany sig ved Parring formere.
Undfanget Kød maa af Vellystens Sot blive derved besmittet,
Den vil besudle den indblæste Sjæl med en stinkende Aande,
Dette blev ret en oprindelig Synd, som vor Stamfader Adam
Lagde som Jordbund, en gødende Vækst for de følgende Synder,
Thi de maa følge den arvede Synd i det Spor, som er anlagt.
Men det er ikkun som Synd, den er skabt, og for Straf den ej anses,
Skønt vi den ofte med Urette ser som en Straf at betragtes,
Eftersom Straffe vil ledsage Synd. De forskellige Navne
Nævnes som Forskel i Aarsag derhos, naar eksempelvis siges,
At der er Tjendsats til Synd, naar den blot til de ringere Synder
Ægger vor Sjæl; at den vorder Tyran, som i Kødets vil herske,
Enten vi vil eller ej, naar den først kalder frem vore Drifter.
Hvorfor den ogsaa kan kaldes en Sovn, naar den sløver Naturen,
Neddysser Kraften, der giver os Trang til at øve det Gode,
Hvortil naturlig Tilbøjelighed kunde ellers os lede;
Derfor den kaldes for Lemmernes Lov, naar den tvinger os sammen,
Os, hvem en slig ubegribelig Lov giver Hang til at synde.
Og omend Synden vil trænge sig ind gennem alle de Evner,
Evnerne tre, der i Sjælen har Bo, vil vor Arvesynd ene
Hente sit Navn fra en eneste Kraft, naar Fordærvelsen kaldes
Ikun den Evne og Kraft, der har Rod i den hefige Attraa
(den er en Straf, men forbundet med Synd vil den idelig fremstaa),
Eller fordi der i den til Fordærv er de stærkeste Kræfter,
Eller fordi det er hyppigst ved den, vi begaar vore Synder:
Mer end de øvrige smudsigst Begær er en Moder til Synden,

Anders Sunesen: *Hexaëmeron* ved H. D. Schepelern. 1985. Poul Kristensen.

skyld indsat i et 'middelalderligt' system af røde streger. Ganske vist kom det bagefter for en dag, at de meget hyppige skift mellem almindeligt og kursiv kuglehoved gjorde bogen næsten ligeså dyr som udførelse i god fotosats. Vigtigere er det, at DSLs udgave af den lærde Ole Borchs rejsedagbog er trykt efter herfra leveret første-klasses maskinskrift med indføjede originalillustrationer (*Olai Borrichii Itinerarium 1661-65. The Journal of the Danish Polyhistor Ole Borch, 1-4, 1983, Narayana Press, ca. 1.500 sider*). Pausen mellem ansøgning og bevilling benyttede vedkommende medarbejder til at gå på elementært latinkursus.

Ikke blot Diplomatariet, men DSL selv og de fleste andre institutioner med varige formål har selvfølgelig det uudtalte motto 'aldrig

færdig – altid på vej'. Den vigtigste nyhed op imod jubilæumsåret er ikke et nyt massivt fem- eller tibinds værk med digteriske eller faglige kilder, men en forhåbentlig meget lang serie af enkeltbind med titlen *Danske Klassikere* (Borgens Forlag og sats, Bembo 10/12, trykt af Rounborg grafiske hus i Holstebro). Den imødekommer et – som man her med rette kan sige – fra mange sider næret ønske og har fra første færd fundet sammen med Kulturministeriets følelse af forpligtelse over for dette bogområde. Med efterskrift og kommentarer af overkommeligt omfang og indhold og med en enkel og ensartet typografi giver denne serie ikke mange bidrag til denne artikels emne, men nok til DSLs meriter. Ideelt set bør den formere sig i det meste af tiden frem til 100-års-jubilæet.

– – – Uden at kende denne artikel fra 1984 eller DSLs 75-års jubilæum i 1986 gav Komiteen for Godt Bogarbejde 1985 i fjor F. Hendriksen-medajllen til DSL med dr. Schepelerns Hexaæmeron-oversættelse som anledning.